

תוכן העניינים

1	הקדמה
שער ראשון: הכוורת – תיבת סוד מזמזמת	
9	מסתורין הכוורת: קווים ראשונים
26	הדבורים כסוכנות מעבר
40	החלל של הכוורת
52	סיפור על ראייה ועל דמיון
שער שני: על מה אנחנו חולמים מול הכוורת?	
69	בין דמיון, חלימה וארכיטיפ
81	בית
105	חיים בחברה
144	הרשת הגדולה, האחד הגדול
שער שלישי: מצב הדבורים היום	
185	למה להתבונן בדבורים?
196	תחושת המקום והפרעת התמוטטות המושבה
207	היפר-אינדיבידואליזם, קהילתיות ועידן הרשת
229	היעלמותן של הדבורים, תנועת metoo והאלה האם
263	חלימת כוורת, אלכימיה עכשווית ושיבת הנשמה לעולם
295	אפילוג
301	תודות
303	ביבליוגרפיה
314	רשימת ספרים ומאמרים מומלצים לקריאה

הקדמה

Spes

"תקווה". זהו שמו של התחריט שצייר פטר ברויגל האב בשנת 1559, כחלק מסדרת תחריטים המציגה את שבע המידות הטובות על פי הנצרות. הים סוער מאוד, הגלים מתנפצים אל המזח. אוניות מאיימות להתהפך. דגים משונים, אולי אלה מפלצות, מראים את פניהם מעל המים. כמה סירות שכבר טבעו פזורות פה ושם. ידיים מושטות מתוך המים מנסות לאחוז, מבקשות עזרה, הצלה. אין חוף בציור. שום חוף מבטחים. הים נושק לעולם האנושי בסערה כבירה. אין דרך אמצע, שביל ביניים, שמזמן את מעמקי הים בהדרגה אל החוף. אין קו חוף להלך בו. הסערה מגיעה, והיא כאן, בים כמו ביבשה. אסירים כבולים, אישה הרה לפני לידתה, בית עולה באש, אנשים על סולם עולים במרץ לכבותה. המהומה גדולה. ובתוך הכאוס האנושי והלא אנושי הזה ניצבת דמות. היא ניצבת במרכזו, כל כך

שלווה בהווייתה שהיא נראית כמרחפת. כל כולה אומרת איזון, יציבות. היא עומדת על עוגן, המבטא את יציבות סגולתה. היא מחזיקה מגל ביד אחת ובשנייה את חפירה, סמלים חקלאיים. על ראשה כוורת דבורים. כוורת קש, מאלה שבהן היה נהוג לגדל דבורים בתקופתו של האמן. היא עומדת בשקט ובשלווה. היא כמו מלאך, היא לא לוקחת חלק בהתרחשות. היא נושאת מסר. היא סימבול. המסר שלה: תקווה. אם היא הייתה יכולה לדבר, היא בוודאי הייתה אומרת את המשפט בלטינית המופיע בתחתית התחריט, שאפשר לתרגמו בתרגום חופשי כך: "מתוקה היא האמונה הצומחת מן התקווה, שבלעדיה לא יכולים היינו לשאת את מצוקות החיים הרבות והקשות".

בתוך האנדרלמוסיה המחניקה הזו, על שלל התרחשויות הקודרות, באורח מפתיע ועל-מציאותי כמעט, מופיעה כוורת. אלת התקווה "חובשת" כוורת דבורים לראשה. הדבורים הן לא רק נקודת האמצע הגיאומטרית של קומפוזיצית התחריט, הן גם נקודה של אור, של שקט, של אמונה; הן המתיקות והנועם שאנו חשים כשאנו נושאים את עינינו בתקווה. האם אנו זקוקים לסימבוליקה של שבעת החסדים לפי הכנסייה הקתולית, כדי להבין את הסצנה המתוארת בתחריט? האם נדרשת מאתנו בקיאות באיקונוגרפיה הנוצרית, או בכל מיני פרשנויות היסטוריות שיתכתבו עם ביקורתו של ברויגל על המצב הפוליטי בתקופתו, כדי לחוש שהדימוי הזה מדבר אל לבנו? התחריט הזה, כמדומה, לא זקוק לכל אלה. כאשר אני מתבוננת בו, אני מבינה מיד את המסר שלו. גם בלי להבין את התמונה המלאה, אני מבינה מיד. זה ברור לגמרי. אני מתחברת מיד למורשת המפוארת של התרבות האנושית לדורותיה, שהניחה על כתפי הדבורה משא כה מכובד וכבד משקל, כתקווה. הסיפור הזה מוכר לי, והוא מובן לי, ובאופן משונה הוא גם רלבנטי ואקטואלי ביותר לימינו.

בימי עבר גילמו הדבורים את כל האיכויות הטובות שניתן לנו לקוות לרכוש לעצמנו. פילוסופים, משוררים, אמנים, אוהבים, מדינאים וחוקרי טבע – הלכו תמיד אל הדבורים כדי ללמוד מהן שיעור או שניים על שפע ושגשוג, על סדר ואיזון, על חוכמה, על ידע והתחדשות. כמו בתחריט של ברויגל, הדבורים גילמו תמיד סדר ואיזון טבעיים, שקיימים בטבע, בקרב התווה של המציאות. נקודה של צלילות שמעניקה לנו תקווה, כלומר שאיפה להידמות לה.

בימינו, בתקופה המיוחדת שבה אנו חיים, הדבורים עדיין אוחזות בשרביט התקווה, אך במהופך. הסיפור שינה את פניו. המשא שמונח על כתפיהן הזעזעוריות הפך לגורלי: הן כבר לא המרפא האלוהי, הטבעי, הקוסמי, למציאות אנושית כאוטית רוויית סיבוכים וייסורים. הפעם הן אלה שחולות. בימינו הדבורים עצמן הן אלה שזקוקות למרפא. והתקווה שאנו תולים בהן היא תקווה קיומית

לגורלן, ומכאן גם לגורלנו. האם יש אדם שלא מכיר את הטיעון התולה את עצם הישרדותנו בהישרדותן של הדבורים? אפילו אלברט איינשטיין מצוטט חדשות לבקרים כאילו אמר "כאשר הדבורים ייכחדו מעל פני כדור הארץ, ייוותרו לאנושות ארבע שנים לחיות". נסו לשכנע את מי שחרת את המשפט הזה על אבני שיש בכניסה למוזיאונים וגנים לאומיים ברחבי העולם, שהוא מעולם לא אמר אותו. המשפט הזה עדיין מתנוסס על גבי פוסטרים, שלטי פרסומות ואתרי אינטרנט שעוסקים בחקלאות, אקולוגיה, או דבוראות. כיצד ייתכן שמשפט שאין לו זכר בשום תיעוד ארכיוני של כתביו או הקלטותיו של איינשטיין – מיוחס לו בעקביות? מדוע איינשטיין מגויס ליחסי הציבור של הדבורים?

אנחנו עדיין הולכים ללמוד אצל הדבורים, אולם השיעורים כיום הם בניחוח קטסטרופה. התקווה לא נטשה אותן, אך היא שינתה את פניה. בימינו, כל מי שעניו ואוזניו פקוחות לרחשי הדיבור החדשות, אפילו מי שרק פוגש במעט את כותרות העיתונים, יודע: יש בעיה עם דבורי הדבש. הדבורים נעלמות, כוורות שלמות קורסות ביום אחד.

בתקופתנו עוד אלפי מינים של דבורי בר הולכים ונעלמים מן העולם. מדוע דבורי הדבש הן שמעוררות את חרדתנו יותר מכולן? אמנם, מייחסים להן תפקיד חשוב, שלא לומר מכריע, בהאבקת הצומח, ובשרשרת המזון שאנו כה מוקירים. אבל אם אנחנו חוששים להאבקה, יש עוד עשרות אלפים של מיני חרקים מאביקים שלבטח הולכים ונכחדים ממש ברגעים אלה. מדוע אנחנו חרדים כל כך לדבורים? כלומר, למין אחד, מסוים, של הדבורים? מדוע דבורת הדבש מצליחה לעורר אותנו מתרדמתנו כשמדובר בהכחדה? האם זה קשור לדבש? או שמא לאיום על עצם קיומנו? התמונה המלאה רחבה בהרבה משני אלה גם יחד.

אז מה הבאזז הגדול סביב הדבורים? מה פשר הפניקה? בשנת 2019 הכריזה "החברה הגיאוגרפית המלכותית של לונדון" על הדבורים כיצורים החיים החשובים ביותר על כוכב הלכת שלנו. הפרלמנט הצרפתי הכריז פה אחד על הגנת הדבורים כיעד לאומי ראשי לשנת 2022. קבוצות רבות ברחבי העולם מתארגנות ומאחדות כוחות כדי לקדם את נושא השמירה על דבורי הדבש. ידוענים רבים נרתמים למשימה המקודשת. הזמר סטינג הפך לפטרוננו של ארגון צדקה בשם "דבורים למען התפתחות", וכוכב הקולנוע ההוליוודי מורגן פרימן, שהסב את 124 הדונמים של החווה שלו במיסיסיפי לטובת גידול דבורים, הסביר בריאיון: "קיים מאמץ משולב להחזרת הדבורים לכוכב הלכת. האנושות חייבת להבין שהן הבסיס לצמיחת כדור הארץ, לצמיחה". אחד הדברים הראשונים שעשתה הגברת הראשונה מישל אובמה כשנכנסה לבית הלבן היה למקם באזור כוורות דבורים כחלק משיקום הסביבה והעלאת המודעות לחשיבותן.

מה יש בה, בדבורת הדבש, שהיא זוכה ליחס החם-לוהט הזה? הלא גם דובי הפנדה נעלמים מן העולם, גם הג'ירפות, גם הקרנפים. מדוע הדבורים מעוררות אמפתיה כה גדולה שאוכלוסייה שלמה נרתמת למענן? מדוע דבורת הדבש שבתה את לבנו בזמן שאנו מתעלמים מאחיותיה דבורי הבר, שנאבקות על מזונן ועל מקומן פה בעולם בתנאים הרבה יותר קשים – ללא עזרת האדם? דבורת הדבש היא סיפור מיוחד במינו. חרקים חברתיים תמיד הציתו את דמיונו של האדם. נראה שלהיפופוטם יש מכנה משותף גדול יותר עם האדם. חישבו על כך: הדבורים אפילו לא יונקים, אלו הם חרקים!
כדי להבין כל זאת, צריך להיכנס לכוורת.

כיצד נכנסים לכוורת? בעזרת הסיפורים שאנחנו מספרים על הכוורת; אלה שאנו מספרים היום, ואלה שסיפרנו לעצמנו כל השנים. הסיפורים יגלו לנו את המיתולוגיה החיה שלה, שמגולמת בכל שיחת חולין שנסובה על דבורים, גם בימינו. קשה מאוד לדבר על הדבורה בלי לספר מיד סיפורי אגדות. אני מתבוננת בחברים שבאים לחצרי, נעמדים מול הקופסה המסתורית הזאת: עד מהרה כל מטען הדימויים הקדום שדבק בה משחר ההיסטוריה מתעורר לחיים. הסיפורים שבים ומופיעים.

מרגע שמתחילים לטייל בתוך הכוורת, מגלים שהסיפורים חוזרים על עצמם שוב ושוב, בזמנים שונים, במקומות גיאוגרפיים שונים, בתרבויות שונות. יש משמעות לחזרתיות הזאת. היא שעומדת בבסיסה של התרבות. בלב הסיפורים והאגדות האלה שוכן הדמיון האנושי. ספר זה הוא הזמנה להיכנס ללב הדמיון של התרבות האנושית.

הסיפורים הנשנים בכוורת מגלמים סגולות נשנות. במונן הזה, אני מבקשת להציע לראות את הכוורת כארכיטיפ, כדימוי עומק שיש בו סגולה אוניברסלית, עמוקה מאוד, וחיונית לנו מאוד. אנחנו זקוקים לדימויי העומק הללו שמגיעים אלינו מקדמת דנא, משום שהם חונכים אותנו אל החיים. המיתוס הוא שמעניק לנו את תחושת המציאות. כיצד? המיתוס מונח בבסיס הפעילות שלנו בעולם, שלפני הכול, ואחרי הכול, היא פעילות מדמיינת. הדמיון אינו מצב שאנו נכנסים אליו ברגע זה או אחר של היום, או הלילה. הדמיון הוא הוא הקיום האנושי. לדמיון היא הפעולה הראשונה של חיי הרוח. כשאנחנו אוהבים, כשאנחנו לומדים, כשאנחנו חוקרים, הפעולה שאנו עושים היא לדמיון. במפגשנו עם העולם אנו יוצרים ללא הרף דימויים, ואלה הם מציאות חיה. היא מדברת אלינו.

את הדמיון שלנו שניצת בכל מפגש עם דבורים נוכל לגלות לא רק בקרב משוררים, ציירים או פילוסופים. גם מתמטיקאים ניסו לפענח במהלך הדורות את סוד תורת החישוב של בניית תאי כוורת. המלומדים הגדולים מאחורי עדשת

המיקרוסקופ, מתחילת דרכם ועד היום, הוגי הכוורת הניידת, חוקרי התנהגות הדבורה – כולם יגלו לנו את המיתוס החי של ארכיטיפ הכוורת. הוא בכל מקום, בכל פינה.

כדי להקשיב לסיפורים האלה ולשמוע מה הם אומרים לנו, ספר זה מציע לאמץ את המבט הפנומנולוגי. נשים בצד את כל מה שאנחנו יודעים או חושבים שאנחנו יודעים, את כל הדעות שלנו לגבי מה נכון ומה שקרי, מה מדעי ואובייקטיבי, נשים בסוגריים גם את הידע ההיסטורי שלנו, ונתבונן. נישאר עם הסיפורים עצמם. נניח לתופעה עצמה לדבר – למפגש שלנו עם הדבורים. נתבונן בו ונגלה אילו חלומות כמוסים הוא חושף.

במשך אלפי שנים הלכו דבורי הדבש ורקמו עם הדמיון האנושי קשר אינטימי, שבו ביססו את מעמדם כמראה המשקפת לנו את עצמנו, מלמדת אותנו על עצמנו. האדם תמיד ראה בהן מופת של חיים, ובעיקר, הן סיפקו לאדם פרדיגמה של הכרה וידע. היום, יותר מאי-פעם, הדבורים מוצאות להן תלמידים שרוצים לבוא ללמוד מהן, לחיות בקרבתן, להקשיב להן, להתבונן בהן. בה במידה שהן היו לבני האדם מורות מחוננות בנוכחותן, הן גם מורות עוצמתיות בהיעלמותן. הן כמו מצפן עבורנו. הן מורות לנו היכן אנחנו נמצאים.

ספר זה הוא הזמנה לטייל בתוך הכוורת, ללמוד על הדבורים, להכיר את התחנות החשובות בתולדות הדבוראות, ללמוד על הגילויים המרעישים על אודות חיי הדבורים, ובה בעת ללמוד מהן גם על עצמנו, בעצם המפגש הזה. ננסה להבין מדוע קיבלה הדבורה תפקיד פדגוגי כה רם מעלה, מה יש ברוח הכוורת ששובה את לבנו, ומכאן נבחן את השאלה מה הדבורים אומרות לנו בעצם מצבן העכשווי. בתוך הכוורת נגלה שפע רב של מיתוסים חיים ופועמים. ומיתוסים, כפי שאמר ג'וזף קמפבל, "הם חלומות משותפים". הם מאירים את המצב האנושי. הם הדימויים שלאורם אנחנו חולמים, חושבים ופועלים. דומה שאנחנו חיים בתקופה מיוחדת במינה; וכמו בכל תקופה של שינוי עמוק שעובר על האנושות, עלינו לשאול את עצמנו – אילו מיתוסים חיים בתוכנו? מה מתחולל בדמיון שלנו? המיתוסים יכולים לשעבד אותנו אבל גם לשחרר אותנו. לחלות וגם לרפא.

היעלמותן של הדבורים מייצגת קטסטרופה, מנבאת את סוף העולם. אולם ייתכן שאנו תופסים את פנטזיות סוף העולם הללו בצורה יותר מדי ליטרלית. היכרות עם המיתולוגיה החיה של הכוורת תאיר באור חדש את נבואות הזעם הללו, וניווכה, שתחת להבינן כפשוטן, מוטב שנשאל מהו אותו עולם שהיעלמות הדבורים מנבאת את סופו.